

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

Наукове фахове видання

Випуск 43

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Секундант Сергій Григорович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР:

Яковлев Денис Вікторович, доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Голубович І. В., доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; **Дікова-Фаворська О. М.**, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; **Єременко О. М.**, доктор філософських наук, професор, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Крилова С. А.**, доктор філософських наук, професор, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; **Федорченко-Кутуєв П. В.**, доктор соціологічних наук, професор, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; **Куцупал С. В.**, доктор філософських наук, професор, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; **Лісієнко О. В.**, доктор соціологічних наук, професор, Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського; **Коваліско Н. В.**, доктор соціологічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка; **Окороков В. Б.**, доктор філософських наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара; **Петриківська О. С.**, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; **Прохоренко Є. Я.**, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Стрелкова А. Ю.**, доктор філософських наук, старший науковий співробітник, Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; **Хамітов Н. В.**, доктор філософських наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; **Чепак В. В.**, доктор соціологічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; **Ярова Л. В.**, доктор політичних наук, професор, завідувачка кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Długosz Piotr**, доктор соціологічних наук, професор, University of Rzeszów, Rzeszow, Польща; **Gerald M. Steinberg**, професор кафедри політології, Університет імені Бар-Ілана, Ізраїль; **Harris Kevan**, доктор філософії, доцент, Каліфорнійський університет (UCLA), США; **Mirchev Dimitar**, доктор філософських наук, професор, Медичний університет Пловдив, Болгарія; **Mirica Stefania-Cristina**, доктор філософії, Університет «Dunarea de Jos», м. Галац, Румунія; **Silviya Mineva**, доктор філософії, професор, Софійський університет, Болгарія.

Науковий фаховий журнал «Актуальні проблеми філософії та соціології» засновано у 2014 році
Національним університетом «Одеська юридична академія».

Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 20826-10626 Р від 25.06.2014 р.

Журнал «Актуальні проблеми філософії та соціології» внесено до переліку наукових фахових видань України категорії Б, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з філософських, політичних та соціологічних наук (спеціальності 033 «Філософія», 052 «Політологія», 054 «Соціологія») на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу МОН України від 26.11.2020 р. № 1471 (Додаток 3).

Рекомендовано до друку та поширення мережею Internet вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 14 листопада 2023 р. (протокол № 2).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Офіційний веб-сайт журналу «Актуальні проблеми філософії та соціології»: www.apfs.nuoua.od.ua

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

Ю. М. Александрова Філософський аналіз стратегій розвитку наукової освіти в контексті сучасної освітньої політики.....	3
О. В. Бороденко Нобелівська премія: філософсько-правові та етичні аспекти.....	9
О. М. Єременко Історія як боротьба метафізичних програм (роздуми про книгу Олексія Халапсіса «Дзеркало Кліо»).....	14
І. С. Караєва Філософія нудьги у творчості Олдоса Гакслі.....	24
С. Г. Карпова, Д. Р. Щєпова Релігійно-філософські дискурси Дж. Агамбена.....	28
М. М. Коник Сучасна ситуація у мистецтві як іконоборство.....	35
Л. Ю. Левченко, А. В. Тірбах Людина у творах Григорія Сковороди: концептуальний аналіз.....	40
Д. І. Лещенко Відображення особливостей східної цивілізаційної парадигми в китайській філософській традиції.....	47
І. М. Ломачинська, О. В. Алексєнко Релігійна ідентичність як засіб маніпулювання в концентральних війнах сучасності.....	53
С. В. Матяш, Л. А. Кузнєцова Віртуальне та його соціокультурні чинники.....	59
А.-Л. В. Мафтії Філософія мовою кіно: творчість Мікеланжело Антоніоні в контексті візуалізації категорій екзистенціалізму.....	65
Н. Л. Павленко Розуміння любові в психоаналізі: різноманіття підходів.....	71
Н. М. Павлусів Заратустра так не говорив: спроба постмодерністського дискурсу відомої праці Ф. Ніцше.....	77
Л. А. Пастушенко Антитеза «Захід – Росія» в історіософських міркуваннях київських академічних філософів поч. ХХ ст.....	83
І. Б. Починок Обґрунтування гуманітарного знання як методологічна проблема.....	90
Я. Ю. Сегень Нові медіа як продукт і конструктор інформаційного світу.....	96
П. А. Соболевський Філософія повсякденної мови та філософія ідеальної мови як центральні проекти лінгвістичної філософії.....	102
Г. Г. Старікова Фрейми як форма буття неявних знань.....	108
Я. В. Тараров, Т. М. Дишкант Філософський контекст категорії <i>управління</i> як підґрунтя для когнітивних моделей мислення військового керівника.....	113

С. О. Терпищій	
Філософські принципи медіаграмотності в епоху інформаційних війн.....	119
І. Д. Фицик, Д. І. Білан	
Філософія освіти: дотримання принципів академічної доброчесності в університетах США.....	124
Г. І. Фінін	
Сучасна війна: виклики та загрози.....	131
А. О. Шиманович	
Рух католицького модернізму: постаті, тексти, ідеї.....	136
Е. В. Щербенко	
Модерні рухи, виклик генерації та герменевтична мережа.....	142
О. Л. Якубін, О. Д. Вишнеvsька	
«Вулична фасилітація» як технологія трансформації ненасильницьких конфліктів: практична стратегія.....	147

СОЦІОЛОГІЯ

А. С. Лобанова, О. М. Бондар	
Інвiйронментальна і (або) екологічна свідомість: демаркація концептів.....	155

ПОЛІТОЛОГІЯ

В. С. Білий	
Інституціоналізація дебатів у пострадянському політичному процесі.....	163
В. Д. Бондаренко	
Еволюція економічних санкцій США проти Ірану та їх вплив на відносини між обома країнами.....	168
Т. М. Козак	
Особливості, впливовість, ієрархія та ранжування мов у світовій політиці та міжнародних відносинах.....	173
В. В. Чигідін	
Демократичне політичне представництво: інституційний вимір.....	181

УДК 101.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.5>**С. Г. Карпова**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9184-2179>кандидатка філософських наук, доцентка,
доцентка кафедри філософії, соціології та історії

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Д. Р. ЩєповаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3466-3529>кандидатка педагогічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри філософії, соціології та історії

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКІ ДИСКУРСИ ДЖ. АГАМБЕНА

Постановка проблеми. Неспокійне ХХІ століття все частіше пов'язується з тими подіями, що виглядають як катастрофа для людства і людяності. Динамічний науково-технічний прогрес, соціальні, політичні та економічні зміни людства, відкривають ще більше дискурсів для сучасного світу, що потребує уважного розкриття. Тому все більшого значення набувають соціально-гуманітарні дискурси тих авторів, які відповідають сучасності та пропонують актуальні аналітичні і прогностичні рішення. На нашу думку, одним із таких авторів є Агамбен. Творчість італійського філософа Джорджо Агамбена як українськими дослідниками, так і світовими в цілому, лише частково аналізується в актуальних соціально-гуманітарних розвідках. Тому розвідки, що будуть проводитися далі в цій статті є безумовно актуальними. Нижче в наших наукових пошуках ми проаналізуємо останні дослідження і публікації, які лише частково розкривають глибину філософських пошуків сучасного італійського філософа. Так, враховуючи що Агамбен є нашим сучасником, то він максимально включений своїми текстами в ті соціальні, економічні та політичні контексти, що формують сучасне проблемне поле людства. З одного боку, це є безумовною позитивною стороною, з іншого – сьогоденність не лише цього філософа, але і інших, не дає в повній мірі створити завершену картину його філософських побудов, так як з кожною новою статтею чи книгою, автор ще більше поглиблює і розширює свою філософську систему, породжуючи все нові сенси.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед українських дослідників одним з тих авторів, що останні декілька років приділяє значну увагу творчості Агамбена, є дніпровський автор Тимофеев О.В., який в своїх численних статтях актуалізує творчість італійського філософа для українського читача. Так, в межах нашої статті безумовного значення матимуть наступні його статті, що розкривають своєрідність релігій-

но-філософських дискурсів Д. Агамбена: «Ремінісценції середньовічного вчення про трансценденталії в концепції «будь-якого» буття Джорджо Агамбена» [5], «Філософія Джорджо Агамбена як «комічна політика»: від homo sacer до Пульчічелли» [7], а також численні переклади статей та книг на українську мову, що були здійснені дніпровським дослідником починаючи з 2021 року і до сьогодні.

Крім того, окремі дискурси філософських побудов Агамбена аналізуються в наукових розвідках ще одних дніпровських дослідників – Щєкунова А.О. та Карпової С.Г., які значну увагу приділяли розгляду філософії історії італійського сучасного мислителя [4].

Також є поодинокі дослідження інших українських авторів – Ахмед А., Воронюк О., Денисенко А. та ін., в яких приділяється увага аналізу методологічних, релігійних та соціально-політичних рішень в контексті рефлексій італійського автора. На нашу думку, в межах нашої статті, важливо буде враховувати розвідки О. Воронюка, який у своєму ґрунтовному дослідженні «Філософія сакрального» буде своєрідну систему метафізики та феноменології сакрального, в яку гармонійно включає побудови Джорджо Агамбена. Так, в своїй праці Воронюк у розділі «Концтабір, як біополітична парадигма сучасності» звертає увагу на те, що Homo Sacer безпосередньо пов'язаний з парадигмою концентраційного табору та є деструктивним і хибним по своїй суті, якщо його сприймати як політичний проект [2].

В тому числі окремого значення матимуть інтерпретації А. Денисенко, який в змістовній статті «Методологія критико-політичного проекту НОМО SACER Джорджо Агамбена» [3] аналізує його методологічні підходи в дискурсі політичної філософії та акцентує увагу на таких поняттях як «біополітика», «влада», «голе життя», «політична теологія». Він зазначає про підхід Агамбена, що «...метод народжується тільки після застосування

в дії тієї чи іншої істини. Метод завжди є *post hoc* справою. Свій проєкт він розглядає, як такий, що не завершується. Проєкт має майбутнє тільки завдяки тим, хто приєднується і розвиває його, так само, як це робить Агамбен, завдяки джерелам, на які він спирається» [3, с. 147–148]. В той же час, незважаючи на безумовно цікаву інтерпретацію, Денисенко, на жаль, значну частину своєї статті приділяє розгляду біографічних даних італійського філософа та по суті спирається на дескриптивний підхід, втрачаючи рефлексивність.

Що стосується закордонних досліджень творчості італійського філософа, на нашу думку особливе значення має праця англійського дослідника з Брайтонського університету, викладача філософії та критичної теорії Германа Едуардо Прімера, який в фундаментальному дослідженні «Політична онтологія Джорджіо Агамбена. Сигнатури життя і сили» здійснює комплексний перегляд традиційної інтерпретації методу та політико-філософських ідей Агамбена. Так, Прімера акцентує увагу на тому, що лише через усвідомлення переплетіння політики та онтології ідеї італійського філософа стають більш-менш зрозумілими. Англійський дослідник аргументує необхідність перегляду агамбенової критики метафізики та сигніфікації, дослідження реконструкції археологічного методу та врешті-решт переходу до розмежування археології влади від онто-мовленневих конструкцій. По суті Герман Едуардо Прімера здійснює аналіз виробництва «голого життя» Агамбена через переінтерпретацію і поєднання двох частин проєкту *Номо Sacre* – археології правління та археології сигнатури суверенітету [16]. Основні дискурси, на яких акцентує увагу англійський філософ при розкритті системи Агамбена це: ідея архе, філософська археологія та деконструкція, суверенітет, «голе життя», неолібералізм, біополітика, політика непрацездатності, модальна онтологія, генеалогія правління. Значна частина дослідження Германа Прімера присвячена обґрунтуванню компаративних зв'язків побудов Агамбена та Фуко, а також Агамбена, Бенджаніма та Шмітта.

Крім того, цікавими є розвідки Пітера Кауфмана, який у своєму дослідженні синтезує ідеї Агамбена, Арендт та християнства, інтерпретуючи положення середньовіччя та включаючи все це у дискурс політичного, осмислюючи державну владу, громадянство та альтернативну політику [14]. Загалом це цікаві та незвичні розвідки, які здійснює Кауфман (особливо важливі, якщо ви досліджуєте компаративні зв'язки наведених вище авторів), але, на жаль, італійський філософ тут представлений лише через призму біополітики, що звужує значно глибину його побудов.

Також, в контексті релігійно-філософських інтерпретацій творчості Джорджіо Агамбена цікавою, на наш погляд, є збірка під редакцією

Джеймса Харрісона та Пітера Болта «Спадщина Послання Павла до римлян: від Августина до Агамбена», де запропонований комплексний підхід до інтерпретації західної інтелектуальної традиції від церкви до суспільства і назад (в дискурсі богословських, апокаліптичних та історичних мотивів), в тому числі акцентуючи увагу на побудовах Джорджіо Агамбена, та поміщаючи його у компаративний контекст всієї релігійно-філософської традиції західного суспільства [15].

В фіналі розгляду останніх досліджень і публікацій за темою статті, необхідно навести ще одну збірку, складену під редакцією Тома Фроста – «Джорджіо Агамбен: юридичні, політичні та філософські перспективи» [17]. Тут позначені ідеї та досвід співпраці сучасників та колег Агамбена в контексті соціально-гуманітарної взаємодії. Основний зміст книги включає три розділи, що містять: 1) дослідження ідей італійського філософа в контексті потенціалу розвитку юридичної науки; 2) перспективність ідей мислителя в межах політичної науки (в тому числі через аналіз положень Агамбена і Маркса та Агамбена та Жижека); 3) можливості актуалізації положень філософа в дискурсі теорії мистецтв (в контексті ідей Беняміна, Дельоза, Кафки та Левінаса).

Враховуючи все зазначене вище при аналізі останніх досліджень і публікацій за темою нашої статті, важливим при подальших наших розвідках буде безпосередня орієнтація на аналіз та критичне осмислення творів Джорджіо Агамбена для розуміння специфіки його філософських пошуків та впровадження їх у сучасний соціально-гуманітарний дискурс.

Мета дослідження – виявити та обґрунтувати релігійно-філософські дискурси Джорджіо Агамбена. Об'єктом дослідження буде творчість Агамбена, предметом – релігійно-філософські ідеї Дж. Агамбена кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Соціально-гуманітарна думка сучасності розвивається дуже швидко, як і людство, тому ідеї, які написані тим чи іншим філософом, соціологом, політологом та іншими представниками гуманітарного знання майже через декілька років втрачають свою актуальність. На нашу думку це відбувається у зв'язку з поглибленням онтологічних та гносеологічних можливостей як окремої людини, так і людства в цілому. Тому, в процесі аналізу релігійно-філософських ідей Агамбена ми будемо максимально прискіпливо досліджувати ті його праці, які виходили відносно нещодавно (кінець ХХ – початок ХХІ століття), та ті, що на нашу думку, максимально демонструють актуальність та потенціальність в контексті сучасного філософського дискурсу.

Логічним тут є питання по те, коли і чому філософські пошуки саме цього італійського автора стають так важливі для сучасного інте-

лектуала. Якщо прослідити динаміку зацікавленості його творчістю, то можна помітити, що особливо активно цей процес розпочався на початку XXI століття, коли ім'я Агамбена все частіше стало лунає у зв'язку з його соціально-філософськими та політичними рефлексіями, які найбільше актуалізувалися після 11 вересня 2001 року. Хоча і до цього Агамбен вів активну філософську і дослідницьку діяльність (наприклад, його інтерпретації ідей Арндт, Батая, Дерріда, Гайдеггера, Фуко, Шмітта та ін. ще раніше викликали жвавий інтерес у інтелектуалів), але цікавим для читача стали його розвідки саме після трагедії у США. Хоча одна зі знакових праць була опублікована ще у 1995 році (мається на увазі «*Nomo sacer*. Суверенна влада і голе життя»), але саме активна критика політики Заходу після 11 вересня максимально запустила процес актуалізації політико-філософських, і не тільки, ідей Агамбена. А ті ідеї, які були основними у «*Nomo sacer*» стали визначальними векторами, які ще і досьогодні формують фундамент релігійно-філософської думки італійського автора.

На нашу думку, окремого значення набувають ті численні статті, які Джорджо Агамбен публікує у «*Кводлібет*». Тому нижче ми здійснимо аналіз цих статей з цього журналу, які, на нашу думку, максимально демонструють динаміку трансформації філософських положень та їх актуальність. Крім того, якщо основні праці філософа загалом досліджені, то його статті у «*Кводлібет*» лише частково критично осмислені дослідниками, в тому числі тому, що вони виходили майже кожного місяця (іноді двічі), та продовжують публікуватися.

В першій частині нашого філософського дослідження ми проаналізуємо статті періоду Covid-19. Це надасть нам змогу подивитися, наскільки цікавими та неординарними були ідеї та прогнози Джорджо Агамбена (за рахунок вже минулих подій), а з іншого боку – в контексті його сучасних інтерпретацій соціально-філософських проблем, що виникли після лютого 2022 року продемонструвати те, як актуалізує італійській філософ сучасні проблеми через філософське осмислення, розширюючи соціально-гуманітарні горизонти. Нижче ми покажемо на прикладі ковідних інтерпретацій динаміку думки Агамбена.

Отже, перші рефлексії щодо епідемії квіду з'являються у статті «Зараження», від 11 березня 2020 року. Агамбен позначає що «Один із найнелюдніших наслідків паніки, яку всіма засобами намагаються поширити в Італії з приводу так званої епідемії вірусу корони, полягає в самій ідеї зараження, яка є основою виняткових надзвичайних заходів, вжитих урядом»[10]. Так один з перших Агамбен починає інтерпретувати ковідні події у світі та приходять до думки, що державне регулювання та контроль цих подій лише в черго-

вий раз приведе до обмеження прав і свобод громадян (на прикладі італійських можновладців). Ми вважаємо, що філософ приходить в цій статті до визначення етичних та онтологічних наслідків подій. Так він позначає проблемність ситуації: «...виродження відносин між людьми, яке вони можуть викликати. До іншого чоловіка, ким би він не був, навіть коханому, не можна наближатися або чіпати його, і дійсно необхідно встановити між нами і ним відстань, яка за деякими даними становить один метр, але за останніми пропозиціями так- За словами фахівців, вона повинна бути 4,5 метри...Нашого сусіда скасували» [10]. Таким чином вважаємо, що Джорджо Агамбен приходить до ідеї загострення інтерсуб'єктивних відносин та до теми Іншого.

Вже у наступній статті-роз'ясненні філософ ще більше загострює та поглиблює тему і намічає онтологію страху, а також два аспекти, які розкриває епідемія. Один з них – «... це те, що наше суспільство більше не вірить ні в що, крім голого життя. Зрозуміло, що італійці готові пожертвувати практично всім: нормальними умовами життя, соціальними відносинами, роботою і навіть дружбаю, уподобаннями, релігійними та політичними переконаннями заради ризику захворіти. Голе життя – і страх його втратити – не те, що поєднує людей, а засліплює їх і поділяє» [9]. Інший – стосується зміни полюсності, де аномалія перестає бути такою, а стає нормою. Це поступово стирає людяність у людини, як характерну ознаку, і по факту відбувається процедура перетворення на тваринне існування, сповнене страху. Агамбен підкреслює це і позначає, на нашу думку, кризовість існування людини і людства та її онтологічних орієнтирів: «Люди настільки звикли жити в умовах вічних криз та вічних надзвичайних ситуацій, що, здається, не усвідомлюють, що їхнє життя звелося до суто біологічного стану і втратило всі виміри, не лише соціальні та політичні, а й навіть людські та емоційні. Суспільство, яке живе у постійному надзвичайному становищі, не може бути вільним суспільством. Фактично ми живемо в суспільстві, яке пожертвувало свободою заради так званих міркувань безпеки і тому приречено себе на життя в постійному стані страху та незахищеності» [9]. Так, ці аспекти, не дають жодної перспективи подальшого повноцінного існування та інтерсуб'єктивної взаємодії, а лишу поглиблюють кризу, так як інтерпретуються лише з точки зору теперішнього. Не враховується досвід минулого та тих численних епідемій, які пережили попередні покоління, та не прогноуються зміни, до яких може прийти людство, проникнете суцільним страхом і глобальною ізоляцією. Ймовірно, в подальшому люди і прийдуть до усвідомлення неможливості такого існування та почнуть задавати питання, в цьому простягне-

ному апокаліптичними настроями та перспективами світі, тим самим повертаючи себе в онтологічний пласт. Це, у свою чергу може привести до переходу від зруйнованого етико-онтологічного, «епідемічного дискурсу» до релігійного.

Необхідність релігійного прочитання подій Агамбен позначає наступним чином: «...про що нам потрібно замислитися не менше, то це про необхідність релігії, яку виявляє ця ситуація. Ознакою цього у бурхливому дискурсі засобів є термінологія, запозичена з есхатологічного словника, який для опису цього явища одержимо використовують, особливо у американській пресі, слово «апокаліпсис»...» [12]. В побудовах італійського філософа в черговий актуалізується тема релігії та віри, яка тут виступає в ролі оптимістичного виходу із пандемії. Причому він визначає те, що Церква на сьогодні не задовольняє релігійні потреби суспільства і наука стає, по суті, новою релігією, – так визначається ще одна кризовість суспільства. Агамбен пише: «...очевидний крах усіх загальноприйнятих переконань і вір. Здавалося б, люди більше ні в що не вірять – окрім голого біологічного існування, яке необхідно врятувати за будь-яку ціну. Але на страху втратити життя може бути заснована лише тиранія, лише жадливий Левіафан із оголеним мечем» [12]. В другій частині нашої статті ми ще здійснимо більш ґрунтовний аналіз релігійних дискурсів Агамбена, зараз же навели вище уривок щоб продемонструвати, як гармонійно італійській філософ впливає тему релігії в контекст соціально-гуманітарних думок.

Що стосується подальших рефлексій, то італійській автор звертає увагу в роботі «Про справжнє і хибне» на маніпуляцію свободою та загальну фальсифікацію істини, що несе пандемія Covid-19 та більшість подій, що з нею були пов'язані. Наприклад, позначається поглиблення гносеологічної прірви що виникає при наведенні даних про ковід. Таких даних, як смертність, так як італійське керівництво вказувало смертність за місяць, але не вказувало при цьому у порівнянні з кількістю смертей у тому ж місяці попереднього року; також не вказувався відсоток ковід-смертей від загальної кількості померлих від інших хвороб. Агамбен пише: «Людство входить у фазу своєї історії, коли істина зводиться на момент руху брехні. Істиною є та хибна мова, яку слід вважати правдивою, навіть коли її брехня доведена. Але таким чином у людини конфіскується сама мова як місце вияву істини. Тепер вони можуть мовчки спостерігати за рухом брехні – правдивим, бо реальним. З цієї причини, щоб зупинити цей рух, кожен повинен мати мужність безкомпромісно шукати найдорожче добро: істинне слово» [13]. Та фальсифікація істини, що відбувається, багато в чому пов'язана з наданням науки статусу релі-

гії яку немає необхідності перевіряти, а достатньо просто вірити. Це впливає і на гносеологічний потенціал науки, так як доказовість часто перестає супроводжувати наукові ідеї, тим самим новій аргументації та методи пізнання вже стають непотрібні. Да і самі системи вірувань сучасності набувають дивних форм. Джорджо Агамбен пише, що «На сучасному Заході співіснували і до певної міри досі співіснують три великі системи вірувань: християнство, капіталізм і наука. В історії сучасності ці три «релігії» обов'язково перетиналися кілька разів, час від часу вступаючи в конфлікт, а потім у різний спосіб примиряючись...» [14]. Італійський філософ звертає увагу на те, що є система власної структури впорядкування як науки, так і релігії. І по суті ковід-пандемія продемонструвала, що відбувається своєрідна релігійна війна, де основними є саме прагматичні аспекти в дискурсі сучасної медичної науки (яку він ототожнює з релігією). По суті це війна «за тіло» живої людини.

Отже, ми загалом проаналізували основні філософські ідеї Джорджо Агамбена і нижче позначимо ті релігійно-філософські ідеї, що згадувалися раніше і які в синтезі з вказаними вище формують єдину картину поглядів італійського філософа. Це в першу чергу стосується таких дискурсів як «апокаліпсис», «час», «тіло», «життя та смерть», «політика» та «наука як релігія». Так, Д. Агамбен у своїй роботі «Час, що залишився: Коментарі до Послання до Римлян» запропонував нову концепцію часу, а також пов'язав ідеї апостола Павла та сучасну політичну філософію. У своїй книзі Агамбен детально аналізує не усе Послання до римлян, а лише перший вірш: «Павло, раб Ісуса Христа, покликаний апостол, обраний до благовісту Божого» (Рим. 1:1). Спираючись на ідеї Мартіна Гайдегера, Вальтера Беньяміна, Якоба Таубеса та Мориса Бланшо, філософ формулює власну концепцію месіанського часу. Агамбен піддає критиці концепцію у якій час розуміється як лінійний і гомогенний. Хоча багато дослідників вказують на те, що книга Агамбена «Час, що залишився: коментарі до Послання до Римлян» може бути представлена як «розшифровка» твору «Про поняття історії» Вальтера Беньяміна. Подібним чином, розповідь італійського філософа про його методологію, археологію, генеалогію, походження та момент виникнення найкраще читати як вправу цитування Беньяміна без лапок. У цьому зв'язку, на думку О.В. Тимофеева, політичні ресурси, які Агамбен приписує «своїй власній праці, базуються, на його ствердженні месіанського часу Беньяміна та тимчасового краху, спричиненого Jetztzeit» [8, с. 83].

На думку Агамбена у месіанському часі існують тільки «зараз» у якому вміщується темпоральність минулого, сучасного і майбутнього. Месіан-

ський час – це час есхатона, час кінця, тому під месіанським часом Агамбен розуміє «час, який потрібен часу, щоб прийти у кінець» [1, с. 100]. Агамбен стверджує, що месіанський час дозволяє діяти так, як «ніби всі фіксовані ідентичності були скасовані, щоб досягнути самого себе «по істині» (2 Кор. 11, 10). Таким чином, месіанський час дозволяє не тільки заперечити будь-які ідентичності «світу цього», але й подолати бінарні розділення західної думки (неперервності – розриву, трансцендентного – іманентного, конкретного – загального, теологічного – політичного, релігійного – світського тощо)» [8, с. 86].

Проте концепція месіанського часу це лише одна з цеглин політичної теології Агамбена, яка розкривається у його роботі «Homo Sacer. Суверенна влада і голе життя». У цій роботі він відходить від традиційних теорій державної влади і зосереджується на дослідженні конкретних методів, за допомогою яких влада входить в саме тіло громадян і в усі форми їх життя. Нацизм, через масові вбивства вирішував, хто є його священними людьми, яких можна безкарно вбити, і хоча нацизм було засуджено, уся сучасна влада будується на тому, що прояв політичного пов'язаний з підкоренням голого життя владі суверена. Агамбен вказує на те, що у 20 столітті відбувається перехід від «держави-території» до «держави-населення». Внаслідок цього біологічне життя і здоров'я нації набули значення у якості предмета уваги суверенної влади. Першими біологічну політику проводили тоталітарні режими, в першу чергу нацистський, але згодом біологічне життя людини стало обов'язковим елементом політичного життя ліберальних демократій. Сьогодні біополітика демократичних режимів втручається у роботу лікаря, священника, вченого чи психолога.

Сучасна біополітика є глибоко релігійною за своєю суттю, тому що вона визначає, що є життя, а що є смертю. Сучасна постсекулярна державна влада повертає собі колись утрачені повноваження верховного жреця, який може визначати коли тіло помре або ж воно буде жити «вічно». Цього можливо досягти за рахунок розвитку сучасних реанімаційних технологій, які можуть підтримувати біологічне життя роками. При цьому над такими псевдоживими людьми можливо буде проводити операції чи якісь наукові дослідження. Як пише з цього приводу Дж. Агамбен – «організм належить суспільній владі, тіло націоналізується» [1, с. 215].

Дж. Агамбен вважає, що за таких умов, людське життя залишає за собою сакральний характер лише завдяки суверенному виключенню – праву безкарно вбити. Цей прояв священного реалізується в доктрині двох тіл: фізичного і містичного або ж політичного. Дослідження сфери політичної теології приводять Агамбена до проблеми

вічної природи влади. В античну добу тіло правителя вічно зберігали через створення його статуї. У християнську добу середньовічна політична теологія забезпечувала вічність правителя через аналогію Церкви як містичного тіла Христового та держави забезпечували єдність морального і політичного в тілі правителя.

У модерну добу, коли наука набула релігійних рис, за допомогою різноманітних науково-технічних досягнень намагалися вічно зберігати тіла різних правителів. Сьогодні продовжують зберігати тіла Володимира Леніна, Хо Ши Міна, Мао Цзедун та Кім Ір Сена. Існування комуністичних режимів ґрунтується на ідеї сакральної вічної влади; комуністичні режими рішуче відкидали стару культуру і релігію заміняючи старих богів на нове священне тіло вождя, з яким отожднювалася влада тоталітарних режимів. У той же час у комуністичних режимах достатньо точно визначається Homo sacer, який не може бути принесеним у жертву, але може бути вбитим будь-якої миті; у той же час, кожна людина могла стати Homo sacer або ж повернути собі право на своє біологічне життя. Тому Дж. Агамбен пропонує відмовитися від розуміння політичного акту як договору завдяки якому людство перейшло від природного стану до державності. Він закликає сучасних людей навчитися шукати і аналізувати структури відторгнення у політичних, релігійних та суспільних відносинах. На думку італійського філософа, священне утворює певну тривку сферу в середині сучасної політики, яка постійно розширяється і поглинає нові області життя, в решті-решт зростаючись із біологічним життям громадян. У наслідок чого кожен громадянин може бути потенційним Homo sacer.

Д. Агамбен продовжує свою теологічну лінію критики сучасного політичного у роботі «Таємниця зла. Бенедикт XVI та кінець часів», яка складається із двох частин. Він фокусується на кризі сучасного суспільства, що пов'язана не тільки з широко поширеною незаконністю інститутів, але, перш за все, з тим, що вони втратили свою легітимність, яка повинна встановлювати та затверджувати їх владу [6, с.76]. Агамбен аналізує акти зречення влади Папи Римського Целестина V у 1294 році та Бенедикта XVI у 2013 році.

Агамбен пропонує бачення сучасної церкви та політичних інститутів у бінарних принципових опозиціях: економіки й есхатології, легітимності та законності, духовної сили та тимчасової влади. Італійський філософ наполягає, що інститути суспільства залишаються живими та діючими тільки тоді, коли ці бінарні принципові опозиції залишаються присутніми, ніколи не намагаючись співпадати та не затемнюючи один одного. Будь-яка перевага одного з принципів поглиблює сучасний кризовий стан. «Невидима рука» ринку,

закон або влада стають марними без есхатології, легітимності та духовності. Коли тимчасовий елемент переважає над духовним, Церква втрачає з виду свою кінцеву мету та приречена на корупцію і розпад. У цьому сенсі вчинок Бенедикта XVI постає взірцем сміливості у ствердженні духовних цінностей. Своєю «великою відмовою» папа Бенедикт XVI запропонував віруючим повернутися до роздумів про есхатологію, до відчуття «останніх речей», які повинні спрямовувати наші дії в «передостанніх речах» [6, с. 85–86].

Агамбен розуміє зречення Бенедикта XVI як спробу Понтифіка пригадати справжню мету Церкви – спасіння, яке лежить у есхатологічній, а не в економічній чи політичній площині. Через це зречення Католицька Церква знову може претендувати на духовну легітимність, на своє включення у граничні з нею сфери публічного та навіть задавати тон процесам постсекулярної трансформації. Католицька церква може бути основою принципової опозиції політичного: духовної сили та тимчасової влади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У відповідності до позначеної мети статті, було виявлено та обґрунтовано релігійно-філософські дискурси Джорджо Агамбена. В процесі написання статті було проаналізовано останні публікації вітчизняних та закордонних авторів (О. Тимофеев, О. Воронюк, А. Денисенко, Г. Прімера, П. Кауфман, Т. Фрост, Д. Харрісон та П. Болт) та визначено, що вони лише частково розкривають глибину та динаміку філософських пошуків Агамбена.

На прикладі статей італійського філософа з журналу «Кводлібет» показано, як актуалізуються та динамічно трансформуються філософські дискурси Д. Агамбена щодо пандемії Covid-19 («апокаліпсис», «влада», «час», «тіло», «життя та смерть», «політика» та «наука як релігія»). Встановлено, що в побудовах філософа позначаються етичні та онтологічні наслідки ковід-подій, які проявляються з одного боку в загостренні інтерсуб'єктивних відносин та теми Іншого, а з іншого – в формуванні онтології страху. Це, у свою чергу, призводить до маніпуляції свободою та загальної фальсифікації істини, що є маркером вже гносеологічної кризи.

Загалом продемонстровано, як в філософії Агамбена онтологічні та гносеологічні зміни фіксують перехід від зруйнованого етико-онтологічного, «епідемічного дискурсу» до релігійного, виникають апокаліптичні настрої та наука (медична, в першу чергу) починає виконувати роль релігії. Так в черговий раз релігійні рефлексії Джорджо Агамбена включаються в контекст його соціально-гуманітарних інтерпретацій.

Виявлено та проаналізовано як відкриваються релігійно-філософські дискурси в більш ранніх

дослідженнях філософа, та як вони гармонійно включені у сучасні рефлексії. Показано, що великого значення вони набувають в контексті просторово-часових інтерпретацій та концепції месіанського часу Агамбена, яка є невід'ємною частиною політичної теології. Враховано, що політична теологія філософа включає в першу чергу рефлексії щодо державної влади та всіх форм життя людини (в тому числі до тіла та «голого життя»). Досліджено, що італійській автор здійснює теологічну критику політичного, біополітики загалом та визначає бінарні опозиції політичних інститутів та сучасної церкви.

В подальших дослідженнях можна було б проаналізувати ті статті у журналі «Кводлібет» (і не тільки) які після 2022 року були присвячені темі війни в Україні та прогнозам Агамбена щодо можливостей третьої світової війни, та встановити як вони поєднуються (чи можливо не поєднуються) з його релігійно-філософськими дискурсами.

Література

1. Агамбен Д. Homo sacer. Суверенна влада і голе життя. Київ : Критика, 2022. 256 с.
2. Воронюк О. Філософія сакрального. Marcobook. 2018. 256 с.
3. Денисенко А. Методологія критико-політичного проекту HOMO SACER Джорджо Агамбена. *Theological Reflections*. 2018. № 21. Special issue. С. 137–151.
4. Карпова С., Щелкунов А. Філософія історії Д. Агамбена. Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2021. P. 399–404.
5. Тимофеев О. Ремінісценції середньовічного вчення про трансценденталії в концепції «будь-якого» буття Джорджо Агамбена. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2018. № 18. С. 230–235.
6. Тимофеев О. Спроба прочитання Джорджо Агамбена: естетика, політика, теологія : монографія. Ралі : Lulu Press, Inc., 2020. 156 с.
7. Тимофеев О. Філософія Джорджо Агамбена як «комічна політика»: від homo sacer до Пульчінелли. Філософія і культура в наративах сучасності. З нагоди Всесвітнього Дня Філософії (UNESCO). 2021. С. 82–86.
8. Тимофеев О. Signatura rerum: ключі від усіх речей. До методології Джорджо Агамбена. Ралі : Lulu Press, Inc., 2021. 104 с.
9. Agamben G. Chiarimenti. URL: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-chiarimenti> (date of access: 25.10.2023).
10. Agamben G. Contagio. URL: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-contagio> (date of access: 25.10.2023).
11. Agamben G. La medicina come religione. URL: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-la-medicina-come-religione> (date of access: 25.10.2023).
12. Agamben G. Riflessioni sulla peste. URL: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-riflessioni-sulla-peste> (date of access: 25.10.2023).

13. Agamben G. Sul vero e sul falso. URL: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-sul-vero-e-sul-falso> (date of access: 25.10.2023).

14. Kaufman P. On Agamben, Arendt, Christianity, and the Dark Arts of Civilization. Bloomsbury, 2020. 155 p.

15. Peter G. Bolt (Ed.), James R. Harrison (Ed.) Romans and the Legacy of St Paul: Historical, Theological, and Social Perspectives. 2019. 576 p.

16. Primera G.E. The Political Ontology of Giorgio Agamben. Signatures of Life and Power. Bloomsbury, 2019. 197 p.

17. Tom Frost (Ed.) Giorgio Agamben: Legal, political and philosophical perspectives. Routledge, Abingdon 2015. 252 p.

Анотація

Карпова С. Г., Щепова Д. Р. Релігійно-філософські дискурси Дж. Агамбена. – Стаття.

Мета дослідження – виявити та обґрунтувати релігійно-філософські дискурси Джорджо Агамбена. Об'єкт дослідження – творчість Агамбена, предмет – релігійно-філософські ідеї Дж. Агамбена кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Проаналізовано по темі статті останні публікації вітчизняних та закордонних авторів (О. Тимофеев, О. Воронюк, А. Денисенко, Г. Прімера, П. Кауфман, Т. Фрост, Д. Харрісон та П. Болт) та визначено, що вони лише частково розкривають глибину та динаміку філософських пошуків Агамбена.

На прикладі статей італійського філософа з журналу «Кводлібет» показано, як актуалізуються та динамічно трансформуються філософські дискурси Д. Агамбена щодо пандемії Covid-19 («апокаліпсис», «влада», «час», «тіло», «життя та смерть», «політика» та «наука як релігія»). Встановлено, що в побудовах філософа позначаються етичні та онтологічні наслідки ковід-подій, які проявляються з одного боку в загостренні інтерсуб'єктивних відносин та теми Іншого, а з іншого – в формуванні онтології страху. Це призводить до маніпуляції свободою та загальної фальсифікації істини, що є маркером вже гносеологічної кризи.

Продемонстровано, як в філософії Агамбена онтологічні та гносеологічні зміни фіксують перехід від зруйнованого етико-онтологічного, «епідемічного дискурсу» до релігійного, виникають апокаліптичні настрої та наука (медична, в першу чергу) починає виконувати роль релігії. Так в черговий раз релігійні рефлексії Джорджо Агамбена включаються в контекст його соціально-гуманітарних інтерпретацій.

Виявлено та проаналізовано як відкриваються релігійно-філософські дискурси в більш ранніх дослідженнях філософа, та як вони гармонійно включені у сучасні рефлексії. Показано, що великого значення вони набувають в контексті просторово-часових інтерпретацій та концепції месіанського часу Агамбена, яка є невід'ємною частиною політичної теології. Враховано, що політична теологія філософа включає в першу чергу рефлексії щодо державної влади та всіх форм життя людини (в тому числі до тіла та «голоного життя»). Досліджено, що італійські автор здійснює теологічну

критику політичного, біополітики загалом, та визнає бінарні опозиції політичних інститутів та сучасної церкви.

Ключові слова: апокаліпсис, біополітика, влада, «голе життя», «наука як релігія», пандемія Covid-19, політична теологія.

Summary

Karpova S. G., Shchepova D. R. Religious and philosophical discourses of G. Agamben. – Article.

The purpose of the research is to identify and substantiate the religious and philosophical discourses of Giorgio Agamben. The object of the study is the work of Agamben, the subject is the religious and philosophical ideas of J. Agamben at the end of the 20th – beginning of the 21st century.

The latest publications of domestic and foreign authors (O. Timofeev, O. Voronyuk, A. Denisenko, G. Primera, P. Kaufman, T. Frost, D. Harrison and P. Bolt) were analyzed on the topic of the article and it was determined that they are only partially reveal the depth and dynamics of Agamben's philosophical searches.

Using the example of the Italian philosopher's articles from the magazine «Quodlibet», it is shown how D. Agamben's philosophical discourses regarding the Covid-19 pandemic are actualized and dynamically transformed («apocalypse», «power», «time», «body», «life and death», «politics» and «science as religion»). It is established that the philosopher's constructions indicate the ethical and ontological consequences of covid-events, which are manifested on the one hand in the aggravation of intersubjective relations and the theme of the Other, and on the other – in the formation of the ontology of fear. This leads to the manipulation of freedom and the general falsification of truth, which is already a marker of an epistemological crisis.

It is demonstrated how in Agamben's philosophy, ontological and epistemological changes fix the transition from a destroyed ethical-ontological, «epidemic discourse» to a religious one, apocalyptic moods arise, and science (medical, first of all) begins to fulfill the role of religion. Thus, once again, Giorgio Agamben's religious reflections are included in the context of his socio-humanitarian interpretations.

It is revealed and analyzed how religious-philosophical discourses are revealed in earlier studies of the philosopher, and how they are harmoniously included in modern reflections. It is shown that they acquire great importance in the context of space-temporal interpretations and the concept of Agamben's messianic time, which is an integral part of political theology. It is taken into account that the philosopher's political theology primarily includes reflections on state power and all forms of human life (including the body and «naked life»). It has been studied that the Italian author carries out a theological critique of political, biopolitics in general, and defines the binary oppositions of political institutions and the modern church.

Key words: apocalypse, biopolitics, power, «bare life», «science as religion», Covid-19 pandemic, political theology.